

ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Макимова Лариса Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноюридичних та кримінально правових дисциплін Київського університету туризму, економіки та права

УДК **343.123.12**

Стаття розглядає теоретичні положення процесуальної форми та її фіксація в уголовном виробстві. Розглядаються теоретичні проблеми та практика правового механізму фіксації процесуальних, слідствених роз'яснених дій, пропонуються шляхи удосконалення та нові практичні підходи складання постановлення, протокола, визначення, рішення в уголовном виробстві. На основі аналізу теорії уголовно процесуального права визначаються власні повноваження, котрі мають слідователь, прокурор, судья при прийнятті та складанні процесуального рішення.

Ключові слова: процесуальна форма, постановка, протокол, вирок, повноваження, слідчий, прокурор, судья.

Актуальність статті полягає в тому, що КПК України визначив процесуальні форми та процедуру фіксації кримінального провадження, однак, окремі положення його механізму до кінця не вказані, тому новий підхід викликає нові теоретичні розробки, які можуть бути запропоновані виходячи з практики реалізації положень кримінального процесу та процедури його дії.

Теоретичні проблеми та практичні елементи розробки правової форми у кримінальному процесуальному праві розглядалися у наукових дослідженнях С.А. Барабаш, А.Я. Дубинського, П.А. Лупинської, Ю.В. Магнаєва, О.Р. Михайленко, М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, Д.О. Солодова, Ю.К. Якімович та ін. [9; 11; 12; 13; 16; 18].

Правова форма кримінального провадження обумовлює необхідність вирішення конфліктів двох сторін, з одного боку, інтересів держави, яка повинна забезпечити безпеку громади, а з іншого – притягнути до покарання особу, яка скоїла кримінальне правопорушення та заподіяла шкоду інтересам людини та громадянина. В залежності від вибору того чи іншого пріоритету – боротьба зі злочинними проявами або захист прав та свобод – складається форма процесу. Кримінально-процесуальні відносини здійснюються за допомогою процесуальної форми, яка передбачає прийняття рішення, а саме: постанови, складання протоколу слідчих або судових дій, ухвали, вироку.

При цьому ми виходимо з положення, обґрунтованого І.Б. Михайловською, що кримінальна процесуальна форма не є простим віддзеркаленням нормативної моделі судочинства, а складається з таких структурних елементів, як мета, функції, принципи, на підставі яких побудовані конкретні інститути кримінального процесу [13, с. 67].

Класична типологія процесу проводиться в залежності від реалізації принципу змагальності, диспозитивності і підрозділяє типи процесу на змагальний або розшуковий.

У рамках розшукового процесу публічна мета по знаходженню і покаранню винних осіб підпорядковує собі всі інститути судочинства, зумовлює активність суду у встановленні істини, не вимагає розділення кримінально-процесуальних функцій, не розглядає обвинуваченого як самостійного

суб'єкта кримінального процесу. У розшуковому процесі кримінальне провадження розглядається як держане правосуддя. Суддя, суд разом з правоохоронними органами, націльовані на встановлення істини.

Змагальна форма процесу направлена на оптимальне вирішення конфлікту, який виникає скоєним правопорушенням, припускає існування в процесі сторін, що мають протилежні інтереси, володіють загальною мірою свободи розпорядження своїми правами, обмежені впливом держави на особу в суді. Іншим чинником це визначає відношення законодавця до обвинуваченого, можливість визнання та користування в процесі закріплених КПК України юридичних презумпцій. Змагальний процес зберігає рівновагу сторін між обвинувальним нахилом, за яким стоять державні правоохоронні органи кримінального переслідування, за плечима яких – вся потужність державного апарату примусу особи надати докази відносно обвинувачення в скоєному кримінальному правопорушенні, а з іншого – система захисту, яка за своїми фактичними можливостями орієнтована тільки на закон.

Конструювання кримінального провадження на основі змагальності, де мета врегулювання конфлікту припускає активну участь сторін у процесуальній діяльності, визнання за ними свободи вибору варіантів реалізації прав та обов'язків, які передбачені законом, неминуче веде до розширення сфери дії засад диспозитивності. Важливу роль у диспозитивності сторін відіграють їх владні повноваження.

Розглядаючи владні повноваження, з точки зору функцій, компетенції, повноважень О.М. Бандурка розробив теоретичні основи компетенції органу, характеризуючи її як систему повноважень здійснення державної влади. Компетенція включає обов'язок перед державою і право по відношенню до об'єктів виконувати певні функції. Підкреслюється, що управлінські функції і об'єкти, які не є елементами компетенції, складають права і обов'язки здійснювати вказані в законі функції стосовно певних об'єктів. Він визначає владне повноваження, яке забезпечене чинним законодавством. У даному випадку уповноважений суб'єкт має певні пра-

ва та обов'язки виконання правових дій, які звернені до фізичних або юридичних осіб. Він надає декілька елементів повноважень.

По-перше, наявність самого уповноваженого суб'єкта, тобто органу, організації або посадовця. Офіційно представляючи державну владу і виконуючи покладені на нього завдання, державний орган, виходячи з функціональної діяльності, через своїх суб'єктів, які наділені правом проведення в життя державних інтересів застосовує свої повноваження.

По-друге, владне повноваження – це юридичний імператив, команда звернення до іншої сторони публічно-владних інтересів виконання завдань, які покладені державою на підставі законодавства України. Не можна не послухатися або відступити від вимог, пов'язаних із виконанням владних повноважень. Їх треба виконувати сумлінно і послідовно. У публічно-правових стосунках суб'єкт владних повноважень має право вимагати від іншої сторони належної поведінки або дій. Його владні веління підтримуються іншими аналогічними суб'єктами держави в цілому. За невиконання команди слідує санкції, заходи відповідальності, які вживають цим або іншим органом.

По-третє, забезпечення владного повноваження законом. Тут виділяється елемент, який розкриває його джерело, а саме закон. Закріплення і регламентація владних повноважень у законодавстві означає їх взаємозв'язок з правом. Владні повноваження регулюються законами України. Закон перешкоджає довільному, суб'єктивному їх розумінню і застосуванню. Розсуд посадовців має свої легальні межі, обкреслюючи в той же час для них сферу самостійних рішень і дій. Самі вимоги мають правову форму. Надання їм нормативного характеру пов'язано з прийняттям суб'єктом владних повноважень правових актів, обов'язкових для виконання.

По-четверте, для владного повноваження характерне законодавче забезпечення. Йдеться про систему гарантій, сприяючих реалізації повноважень і стійкої діяльності органів і посадовців [2, с. 154-160].

Важливим аспектом є природа владних повноважень. У законодавстві нерідко закріплюються окремо права і обов'язки, вико-

ристовується поняття повноважень та компетенції як єдине ціле. Аналіз наукової точки зору з цього питання надає підстави розглядати повноваження як права, які реалізуються при відповідних обов'язках.

Владні повноваження здійснюються на підставі гарантій закону і містять: елементи самореалізації, коли суб'єкт владних повноважень має право сам визначати момент їх застосування; суб'єкт владних повноважень має право вибору часу, підстав і видів рішень, дій або поступає по припису, встановленому в законі, за наявності достатніх підстав, підтверджених документами; дія за дорученням, коли суб'єкт владних повноважень отримує вказівки від вищестоящих органів. Ці вказівки повинні даватися у рамках повноважень і можуть лише їх конкретизувати; вибір підстав для застосування владних повноважень визначається з урахуванням змісту і методів їх використання.

Виклад загального матеріалу. Розглядаючи механізм реалізації правових повноважень на кожній стадії кримінального провадження, можна дійти до висновку, що вони динамічно розвиваються, виходячи з розвитку правової системи. Суб'єктом правової реалізації є державно-владний орган, який має владні повноваження і процесуальний статус, пов'язаний із застосуванням процесуальних норм. Застосування процесуальних норм є правовою дією щодо використання процесуальних прав, виконання обов'язків.

На кожній стадії кримінального провадження реально виділяється особливий вид державної діяльності – діяльність правоохоронних органів, яка полягає у вирішенні конфліктів у ході розслідування. Від імені держави, яка взяла на себе охорону закону, юрисдикцію і здатність використання владних повноважень, у тому числі пов'язаного із застосуванням примусових заходів по виконанню прийнятого процесуального рішення. Правове застосування процесуального рішення складає головну сторону діяльності сторін процесу.

Напрями їх дій включають: встановлення фактичних обставин юридичної справи; вибір і тлумачення юридичних норм, що підлягають застосуванню; кваліфікацію злочинного діяння, правову оцінку встановлених фактичних обставин; прийняття процесуаль-

ного рішення шляхом складання слідчим, прокурором – постанови, а слідчим суддею – ухвали; документальне оформлення, визначення заходів, спрямованих на практичне здійснення процесуальних рішень.

Кримінальний процес має процедуру фіксації кримінального провадження за допомогою процесуальної форми. Теоретичні положення процесуальної форми кримінального провадження розглядалися низкою вчених В.В. Вапнярчук, М.І. Гапанович, І.І. Мартинюк, Т.М. Добровольської, В.М. Кудрявцевим, В.І. Нікітинським, І.С. Самощенко, В.В. Глазиріним, П.А. Лупінською, О.Р. Міхайленко та ін. [3; 4; 8; 11; 12].

У широкому плані процесуальна форма включає: порядок провадження процесуальних та слідчих дій, межі та термін досудового та судового провадження, підслідність, послідовність, дотримання процедури провадження, межі застосування заходів процесуального примусу, процедура забезпечення прав учасників, так само як і виконання ними своїх процесуальних обов'язків.

Вузьке значення процесуальної форми можна визначити, виходячи з процесуального закріплення доказів, встановлення обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Ю.М. Грошевой, М.В. Джига, О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський, О.М. Ларін, В.М. Савицький та ін. вважають, що рішення у кримінальному процесі класифікуються по суб'єктах процесу (оперативні підрозділи, слідчий, прокурор, суддя), по колу питань, процесуальних підстав прийняття рішення та по формі складання (постанова, протокол, вирок) [6, с. 34; 7, с. 87; 10, с. 65; 15, с. 34].

М.С. Алексєєв, Л.Д. Кокарєв, Г.Ф. Горський, П.С. Элькінд, А.М. Толочко розподіляють рішення за основними питаннями кримінального процесу, а саме: порушення кримінальної справи, постанова про притягнення обвинуваченої особи, закриття кримінальної справи та процесуальні рішення по окремих питаннях проведення слідчої дії, а саме: обшук, відхилення клопотань [5, с. 23; 17, с. 23].

КПК України вказує, що слідчий, прокурор складають постанову та протокол під

час проведення процесуальних, слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій. Процесуальні рішення повинні відображати основні положення правового регулювання кримінального судочинства. Суддя складає ухвалу по основних питаннях руху кримінального провадження та ухвалює вирок, яким особа визнається винною. Постанова складається з основних питань руху кримінального провадження. Постанова в кримінальному судочинстві є системою взаємодіючих об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема правових, ідеологічних, соціально-психологічних обставин, на підставі яких слідчий приймає рішення.

Протокол слідчих дій складається, якщо треба процесуально закріпити фактичні дані, як докази, встановити обставини скоєння кримінального правопорушення.

Теоретичні та практичні проблеми процесуальної форми розглядаються за допомогою механізму реалізації складання процесуального рішення. Процес регулює встановлені в КПК України рішення, а саме: постанова, протокол слідчих дій, протокол судових дій, вирок суду.

Механізм постанови рішення широко використовується в різних галузях кримінального процесуального права. Визначення факторів та чинників сприяє подальшим шляхам ухвалення законних та обґрунтованих рішень. Виділення та опис системи чинників дозволяють розглядати конкретні факти як очевидність, та за їх допомогою встановити внутрішній зв'язок і взаємозалежність, проаналізувати характер, тип такого зв'язку. При цьому характеристика чинників повинна доповнюватися не тільки кількісними факторами, але і якісними, які дають можливість виявити міру дії окремих чинників, які впливають на систему в цілому.

Системний підхід дослідження процесуальних рішень у кримінальному провадженні може бути використаний: постанова слідчого, прокурора, ухвала слідчого судді повинні бути прийняті, тільки виходячи з системи взаємодіючих чинників, які встановлюються на підставі доказів; під час постанови вироку судом на підставі сукупності всіх прийнятих рішень, які необхідно визначити для їх позитивного і негативного впливу на постанову

вироку; процесуальна постанова, яку складає та приймає слідчий, має процедурне значення для руху кримінального провадження, ухвала слідчого судді приймається на підставі проведення або необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим.

Аналіз процедури механізму прийняття процесуальних рішень припускає кількісний і якісний опис окремих чинників, до яких належать повноваження державних органів, які мають право проведення кримінально-процесуального провадження. Державні органи делегують свої повноваження слідчому, прокурору, які зобов'язані приймати рішення. Процедура прийняття рішення, підстави, порядок і механізм її дії чітко врегульовані в КПК України. Рішення повинно мати правову мета, засади, методи правового регулювання, відповідальність сторін за виконання або невиконання постанови.

Важливе місце в механізмі прийняття рішення займає поведінка посадових осіб, що виконують конкретні процесуальні функції. Необхідно виявляти, з одного боку, об'єктивні, правові, соціально-психологічні умови діяльності правоохоронних органів, а з іншої – індивідуальні якості осіб, що приймають рішення.

До об'єктивних умов прийняття рішення в кримінальному провадженні можна віднести соціально-політичні умови, принципи організації правоохоронних органів і судової системи (тип і форма судочинства), а також гарантій прав людини і громадянина, яка діє у сфері кримінального процесу.

Висновок. Кримінальний процесуальний закон не тільки ставить перед слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом цілі та методи прийняття рішення, але вказує на виконання мети та засоби механізму його прийняття. Слідчий повинен враховувати обмеження відносно сторін процесу, які накладає закон у разі оголошення постанови.

Механізм прийняття рішення повинен бути визначений як зв'язок правової норми кримінального процесуального права з процедурою діяльності його учасників. Повинні бути встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, на основі їх елементів слідчий, прокурор, слідчий суддя приймають рішення

АНОТАЦІЯ

Стаття розглядає теоретичні положення фіксації кримінального провадження за допомогою процесуальної форми. Надаються теоретичні положення механізму фіксації та пропонуються шляхи щодо нових практичних підходів складання постанови, протоколу, ухвали, вирок у кримінальному провадженні. На підставі аналізу теорії кримінально процесуального права визначаються владні повноваження, які мають слідчий, прокурор, суддя під час прийняття та складання процесуального рішення.

SUMMARY

The article examines the theoretical position fixing criminal proceedings using procedural form. Provides theoretical position fixing mechanism and the ways for new practices drafting resolutions, minutes, resolutions, and sentencing in criminal proceedings. On the basis of the theory of criminal procedural law defined powers that have the investigator, prosecutor, judge when making and drawing up a procedural decision.

ня. Необхідно чітко визначити норми кримінального, кримінально-процесуального права, які стосуються конкретного учасника провадження. На їх підставі слідчий застосовує норму кримінального процесу. Учасник процесу, відносно якого була застосована норма права, повинен виконати постанову слідчого, ухвалу слідчого судді.

Постанова слідчого, прокурора, ухвала судді повинна мати структуру, відображати фактичні обставини злочину та відносно кого була складена і прийнято процесуальний документ. Постанова слідчого, прокурора може бути оскаржена до суду. Ухвала та вирок суду можуть бути оскаржені до суду апеляційної чи касаційної інстанції.

Література

1. Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса // С.А. Альперт/ - Х.: Из-во Харьковский юридический ин-т. 1997. - 60с.
2. Бандурка О.М. Основы управління в органах внутрішніх справ України. // О.М. Бандурка/ -Х.: Основа. 1996. - 450с.
3. Вапнярчук В.В. Процесуальне становище особи, яка проводить дізнання: автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.09.// В.В. Вапнярчук/ -Х.: Нац. Юрид. академія України. 2000.-20с.
4. Гапанович Н.И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании пре ступлений // Н.И. Гапанович, И.И. Мартинович/ - Минск. БГУ им. Ленина. 1981. - 130с.
5. Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе // Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокарев, П.С. Элькинц/ - Воронеж. ВГУ. 1978. - 230с.
6. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе // Ю.М. Грошевой/ - Х.: Основа. 1979. - 121с.

7. Джига М.В. Проведення дізнання в Україні. // М.В. Джига, О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський/ -К. Київський нац. ун-т МВС України. 1999. - 211с.
8. Добровольская Т.Н. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса. //Т.Н. Добровольская/ - М.: Юрид. лит. 1977. - 151с.
9. Дубинский А.Я. Судопроизводство по уголовным делам в Народной Республике Болгарии // А.Я. Дубинский, Г.И. Чангули/ - К.: КВШ МВД ССР. 1979. - 133с.
10. Ларин А.М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства // А.М. Ларин/ -М.: Юрид. лит. 1985. - 210с.
11. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство и практика // П.А. Лупинская/ -М.: Юристь. 2006. - 174с.
12. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе // А.Р. Михайленко/ - Саратов.: СЮИ. 1975. - 210с.
13. Михайловская И.Б. Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства // И.Б. Михайловская/ -М.: Спарк. 2003. - 210с.
14. Міхеєнко М.М. Науково – практичний коментар Кримінально – процесуального кодексу України // М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубінський/ -К.: Наукова думка. 1997. - 410с.
15. Савицкий В.М. Язык процессуального закона // В.М. Савицкий/ -М.: Юрид. лит. 1987. - 120с.
16. Солодов Д.А. Процессуальные и тактические решения следователя (сущность, проблемы оптимизации принятия) // Д.А. Солодов/ -Воронеж.: ВГУ. 2004. -156с.
17. Толочко А.Н. Судебный приговор и его мотивировка // А.Н. Толочко/ -К.: 1991.- 90с.
18. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства // Ю.К. Якимович/ -Томск.: Изд-во Томского ун-та . 1991 -156с.